

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Лесік І.М., Войналович А.М.

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто теоретичні та практичні підходи до формування державного бюджету. Досліджено проблему державного бюджету України, пов'язану із перевищенням видатків державного бюджету над доходами. Проведено аналітичну оцінку динаміки зростання та зменшення дефіциту державного бюджету в Україні. Визначено ризики виникнення бюджетного дефіциту. Обґрунтовано напрями мінімізації дефіциту державного бюджету.

Ключові слова: дефіцит державного бюджету, державні доходи, державні видатки, фінансування дефіциту, реформи, політична криза.

Постановка проблеми. Проблема дефіциту державного бюджету гостро стоїть у кожній країні. В Україні зокрема це питання є об'єктом для обговорення та дискусій усього суспільства, сутність якого полягає у щорічній нестачі коштів у державному бюджеті. Зростання дефіциту спричиняє інфляцію, фінансову кризу, зниження загального прибутку і, як наслідок, посилення майнової нерівності в суспільстві, подорожчання позичкового капіталу, погіршення соціально-економічного становища суспільства.

Сучасна фінансова політика України знаходиться у критичному стані, а економічні, соціальні наслідки тривалого дефіциту державного бюджету потребують застосування заходів, щодо виходу із хронічного бюджетного дефіциту, поліпшення рівня життя в цілому, конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему дефіциту державного бюджету досліджували вітчизняні вчені-економісти К. Аврамченко, О. Барановський, Л. Гордєєва, К. Данелюк, А. Дешко, Я. Жаліло, В. Крикунова, С. Львовчкін, В. Опарін, В. Родіонова, К. Самсонова, та зарубіжні вчені М. Афанасьєв, В. Орешин, В.А. Павлов. Нестабільний рівень розвитку економіки супроводжується інфляційними процесами, підвищує ймовірність виникнення бюджетного дефіциту, тому питання щодо ефективності функціонування бюджетної системи завжди залишається актуальним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретично вирішити проблему дефіциту просто, за рахунок збільшення податків та зменшення видатків. Але дане питання є набагато складнішим, оскільки збільшення податків, як і скорочення видатків, може виявитись неможливим, через те, що вони досягли критичного мінімуму. Розглядаючи питання дефіциту державного бюджету, слід зазначити, що єдиного рішення до вирішення проблеми не існує, оскільки, не зважаючи на те, що можуть впроваджуватись ефективні методи, визначатись стратегічні напрями, проблема дефіциту державного бюджету не може бути подолана в повному обсязі на тривалий період часу, що вимагає подальшого її дослідження. Проблеми набуваючи нового характеру змінюють аналітичні процедури щодо їх вивчення і потребують пошуку нових шляхів щодо їх вирішення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення теоретичних аспектів, дослідження причин та наслідків виникнення дефіциту державного бюджету та пошуку шляхів його подолання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Бюджетного Кодексу України дефіцит бюджету це – перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). В свою чергу, видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування [1].

Жаліло Я., вивчаючи зміст, значення та функції бюджету в економічному зростанні, наголошує на тому, що державний бюджет має розглядатися не лише як кошторис надходжень і витрат, але насамперед – як засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання [2].

В. М. Крикунова і К. М. Данелюк стверджують, що від обсягу бюджетного дефіциту залежить безпосередньо й розмір державного боргу.

Наявність бюджетного дефіциту спричиняє зростання державного боргу, що, у свою чергу, зумовлює потребу в додаткових бюджетних витратах на його обслуговування і тим самим призводить до збільшення бюджетного дефіциту [3].

Бюджетний дефіцит – це фінансове явище, яке, як правило, не є виключенням. У сучасному світі не має держави, яка в своїй історії не зіткнулася б з бюджетним дефіцитом [4].

Бюджет є ключовим елементом фінансової системи. Однак через різні фактори (економічні, політичні, природні) часто виникає ситуація, коли доходи бюджету (податкові та неподаткові) не покривають всі необхідні для відповідного рівня бюджетної системи видатки. Тоді і виникає дефіцит. Формування бюджетного дефіциту та державного боргу, визначення їх розміру і пошук джерел погашення займає вагомe місце при розробці стратегії розвитку держави на наступні періоди [5].

Слід зазначити, що тривалий дефіцит може не стати значною перешкодою для фінансового розвитку країни. Наприклад, США має відчутний щорічний дефіцит, але це не заважає їм бути розвиненою, самостійною державою. У цьому питанні важливо контролювати ту межу дефіциту бюджету, яка може стати критичною та довести країну до дефолту.

Але не сама наявність дефіциту бюджету є критичною, а безпосередній вплив на нього державного боргу країни та витрати на його обслуговування. Нераціональний розподіл отриманих коштів є одною з провідних причин утворення дефіциту.

До причин утворення дефіциту державного бюджету можна віднести:

- низький рівень життя більшої частини населення країни;
- низька ефективність суспільного виробництва і, як наслідок, незначний розвиток зовнішньоекономічних відносин;
- нераціонально складена структура бюджетних витрат;
- зростання внутрішнього та зовнішнього боргу країни;
- вимушене зростання витрат на вирішення економічних питань та розширення промисловості (причому екстенсивним шляхом, за рахунок збільшення обсягів виробництва, а не за рахунок удосконалення техніко-технологічних ресурсів);
- скорочення доходів через кризове становище країни;
- надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування;
- корупція в державному секторі;
- неефективна податкова політика і, як наслідок, розвиток тіньової економіки.

Причини появи бюджетного дефіциту можуть бути пов'язані з необхідністю здійснення значних державних вкладень у розвиток економіки, з метою її структурної перебудови, досягнення перспективних перетворень. В цьому разі дефіцит бюджету відображає не кризовий перебіг суспільних процесів, а діяльність держави з регулювання економічної кон'юнктури, його прагнення забезпечити прогресивні зрушення в структурі суспільного виробництва [5].

Якщо розмір дефіциту державного бюджету не перевищує порогового значення у 3% ВВП, він не має дестабілізуючого впливу на економіку країни.

Розглянемо тенденції формування дефіциту (профіциту) державного бюджету України (рис. 1).

Дефіцит державного бюджету 2015 р. склав 45,2 млрд грн, або 59,5% граничного обсягу, встановленого Законом про Державний бюджет України на 2015 рік, та 57,4% річного плану з урахуванням змін. Порівняно з 2014 р. розмір дефіциту державного бюджету зменшився на 32,9 млрд грн, або на 42,1% відповідно.

Макроекономічна ситуація, яка почала погіршуватись наприкінці 2008 р. через вплив світової фінансово-економічної кризи, супроводжувалась збільшенням видатків з державного бюджету з одночасним скороченням виробництва [7].

З огляду на критичні показники дефіциту державного бюджету, які спостерігаються протягом досліджуваного періоду простежимо причинно-наслідкові зв'язки, які є основними причинами виникнення дефіциту бюджету України (табл. 1).

Отже, можна зазначити, що причинами утворення дефіциту державного бюджету України, є не тільки фактори внутрішнього впливу, але й нерозривно пов'язані і взаємозалежні фактори зовнішнього впливу.

Рис. 1. Динаміка дефіциту державного бюджету України, млрд. грн

Джерело: побудовано за даними [6]

Крім вищезазначеного, слід відмітити негативні наслідки значного рівня корумпованості в країні, та критичного рівня тіньової економіки. Загроза тіньової економіки полягає у тому, що при розмірах тіньового сектору у 30% ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин. В Україні за попередніми розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у I кварталі 2016 року рівень тіньової економіки склав 41% від офіційного валового внутрішнього продукту (ВВП), що перевищує на 11 в.п. критичну межу.

**Таблиця 1
Причини і наслідки виникнення дефіциту бюджету України**

Період	Події	Наслідки
2007 р.	політична криза	скорочення доходів
2008 – 2010 рр.	економічна криза, як складова всесвітньої фінансової кризи	скорочення доходів через кризове становище країни
2011–2012 рр.	підготовка та проведення Євро-2012	вимушене зростання витрат на вирішення економічних питань, нераціонально складена структура бюджетних витрат
2013–2014 рр.	політична криза, Євро-майдан,	скорочення доходів через кризовий стан країни, надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування
2015 р.	проведення антитерористичної операції на території Донбасу	надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування, неефективна податкова політика

Джерело: узагальнено авторами

Міжнародні фінансові та правозахисні експерти, представники Азійського та Африканського банків розвитку, Світового банку та міжнародної організації Freedom House, за даними декількох незалежних опитувань, розрахували щорічний рейтинг країн світу, у якому за шкалою від 100 до 0 відображено Індекс сприйняття корупції, де із 167 країн світу Україна займає 130 місце (табл. 2).

Фінансування дефіциту бюджету може здійснюватись за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел.

До внутрішніх джерел фінансування дефіциту бюджету відносять: бюджетні кредити; кредити, надані кредитними організаціями, міжнародними фінансовими організаціями; надходження від продажу акцій та інших форм участі в капіталі, що перебувають у власності держави; надходження від реалізації дорогоцінних металів із державних, регіональних запасів; курсова різниця [9].

Таблиця 2
Україна у рейтингу 167 країн світу за Індексом сприйняття корупції

Рейтинг 100 (немає корупції) 0 (сильна корупція)	Країна	2013 рік	2014 рік	2015 рік
1	Данія	92	93	92
2	Фінляндія	91	89	89
7	Швейцарія	86	86	85
16	США	76	74	73
40	Латвія	55	55	53
66	Туреччина	42	45	50
107	Білорусь	32	31	29
123	Казахстан	28	29	26
130	Україна	27	26	25
153	Узбекистан	19	18	17
166	Афганістан	11	12	8
167	Північна Корея	4	6	8

Джерело: побудовано за даними [8]

До зовнішніх джерел відносяться: кошти, що надійшли від розміщення державних позик, які здійснюються шляхом випуску державних цінних паперів (номінальна вартість зазначена в іноземній валюті); кредити іноземних держав, фінансових організацій, інших суб'єктів в іноземній валюті; кредити кредитних організацій в іноземній валюті; інші джерела зовнішнього фінансування дефіциту бюджету [9].

До програми заходів скорочення витрат держбюджету і, як наслідок, його дефіциту необхідно впровадити заходи, які б сприяли наповненню бюджету коштами та скороченню видатків:

- перерозподіл інвестування бюджетних коштів в галузях економіки;

- впровадження ефективної фіскальної політики;

- більш широке використання фінансових пільг і санкцій, які стимулюють зростання суспільного виробництва;

- скорочення сфери державної економіки і державного фінансування;

- боротьба з корупцією, тіньовою економікою та монополією на виробництво.

- скорочення військових витрат;

- відмова у кредитах державним структурам;

- створення умов для залучення іноземних інвестицій.

- проведення судової реформи;

- проведення приватизації, в тому числі із залученням іноземного капіталу, яка би дозволила підприємствам набути господаря й розпочати, нарешті, системний бізнес;

- відповідна зміна законодавчо-нормативного забезпечення.

Крім того, експерти рекомендують врахувати підходи Світового банку до основних фіскальних стратегій. Зокрема, К. Аврамченко [10] звертає увагу на три стратегії.

Стратегія 1 – ґрунтується на програмі, яка фінансує відносно великі державні капітальні інвестиції в умовах відносно великого фіскального дефіциту.

Стратегія 2 – полягає в тому, що уряд створює належні умови для залучення приватних інвестицій.

Стратегія 3 – полягає в підтриманні низького рівня дефіциту коштів за рахунок відносно незначних капітальних витрат.

Світовий досвід показує, що збільшення державних капітальних інвестицій відіграє ключову роль в індустріальному розвитку передових країн.

Висновки і пропозиції. Державний бюджет можна досліджувати нескінченну кількість часу, вздовж і впоперек, але все одно залишаються відкриті питання. Проблема дефіциту держбюджету не є критичною при правильному її регулюванні. Методи вирішення з часом змінюються, тому й немає єдиного способу розв'язання проблеми. Лише комплекс раціональних заходів допоможе призупинити чи зменшити зростання дефіциту, що приведе до урегулювання економіки України.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
3. Крикунова В.М. Державний борг України: обсяг, динаміка, структура / В.М. Крикунова, К.М. Данилюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved>
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.] ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USFID. – К., 2016. – 80 с.
5. Чугунов І.Я. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України / [І.Я. Чугунов, М.В. Тарасюк, Т.В. Канева та ін.] відп. за вип. І.Я. Чугунов. – Київ, 2016. – 236 с. – Режим доступу: <http://dspase.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9459/1/Особливості%20системних%20банківських%20криз%20у%20глобальному%20середовищі%20Збірник%20матеріалів%20конференції.pdf>
6. Тенденції тіньової економіки [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. Шевцова Ю.О. Передумови виникнення дефіциту державного бюджету України [Електронний ресурс] / Ю.О. Шевцова. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek8_shevцова.php

8. Corruption Perceptions Index 2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cpi.transparency.org/cpi2015/results/>.
9. Дефіцит бюджету [Електронний ресурс] / Науково-популярний блог – Режим доступу: <http://www.npblog.com.ua/index.php/ekonomika/defitsit-bjudzhetu.html>
10. Аврамченко К. Макроекономічна стабілізація чи економічне зростання? У пошуках оптимального шляху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/makroekonomichna-stabilizaciya-chi-ekonomichne-zrostannya-u-poshukah-optimalnogo-shlyahu.html

Лесик І.Н., Войналович А.Н.

Николаевский национальный аграрный университет

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ДЕФИЦИТА ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА

Аннотация

Рассмотрено теоретические и практические подходы к формированию государственного бюджета. Исследовано проблему государственного бюджета Украины, связанную с превышением расхода государственного бюджета над доходами. Проведено аналитическую оценку динамики роста и уменьшения дефицита государственного бюджета в Украине. Определены риски возникновения бюджетного дефицита. Обосновано направления минимизации дефицита государственного бюджета.

Ключевые слова: дефицит государственного бюджета, государственные доходы, государственные расходы, финансирование дефицита, реформы, политический кризис.

Lesik I.M., Voynalovich A.M.

Mykolayiv National Agrarian University

SOLUTIONS TO THE PROBLEM OF THE STATE BUDGET DEFICIT

Summary

Theoretical and practical approaches to the formation of the state budget are considered. The problems of the state budget of Ukraine connected with the excess of state budget expenditures over revenues are investigated. An analytical assessment of the dynamics of growth and reduction of the state budget deficit in Ukraine is done. A risks of the budget deficit are identified. The directions of minimization of the state budget deficit are found.

Keywords: the state budget deficit, government income, government expenses, deficit financing, reforms, political crisis.